

## A JANZENISTA RÁKÓCZI

II. Rákóczi Ferenc ikonographiája két ellentétes szellemi portaitját ismeri a fejedelemnek. Az egyik a *száműzött* Rákóczié: a hajótörött, reményeiben csalódott uralkodó, a történelmi szerepvésztes tragikus alakja. A másik képről politikusok kiáltják, hogy az *igazi* Rákóczit ábrázolja: a kritikátlan illúziók legendás hőse, akit a történelem páthosza és glóriás fényessége szinte láthatatlanná tesz. De talán van egy másfajta Rákóczi Ferenc is, akiről nem kell fegyvert és vitézt idézve hangosabb szót ejteni, akit talán már föl kellene fedezni: a *janzenista* remete, az író, a vallásos elmélyülés magánybavonuló szentje, a magyar katolicizmus egyik legérdekesebb egyénisége, a magyar szellemi élet multjában Európát magábavevő és Európának magából adó gondolkozók egyike.

Ez a Rákóczi a magyar szellemiségnek egyik úttörője volt a tizennyolcadik század elején. Ha nem a józan racionalizmus és a fölvilágosodás hatalmasodó korában él, hanem a középkor színes üvegablakainak átsugárzott világában: talán égi korona övezi fejét és szellemült lényé csodákat fakaszt a lelkekben.

Benne valóban a középkor lelki erői éledtek újra – és a XIX. századnak materiális rombolva-haladása után a mai spirituális és romantikus hajlandóságú időknek, az örök értékek, anyagtalan ideák és abszolút valóságok után szomjazó kornak kellett elkövetkeznie, hogy Rákócziban ezt az ég felé forduló arcot fölismerjük. A rebellis-politikus hős, akinek alakja már-már a nagyszerű lázadókkal, a Dózsa Györgyökkel, a forradalmi népvezér-apostollal, a kuruc-nyegvennyolcas ideológiával, Martinovics–Petőfi–Kossuth attitude-jével azonosult és a Nyugat ellen fölkelő Kelet egyik szimboluma lett –: ebben az új megvilágításban mint alázatos lelkű remete jelenik meg, Istennel beszélgető magányos, mély vallási kulturának átélője és kifejezője, udvari eszmekörben kötelességeiről elmélkedő bölcs monarcha. A francia memoárirók, Sain-Simon, Madame de Maintenon, kiemelik pietását, fejedelmi föllépése mellett istenfélő egyszerűségét. A barok kor fejedelme volt, de a Spanyolországból kiinduló életformának nem azt a külső dagályát fejlesztette ki önmagán, amelynek sugaraival XIV. Lajos fényeskedett, hanem a vallásos élmény belső túlfűtöttségét.

Az a nyugtalanság és fölfelé eszményülés jellemzi őt is, ami Szent Teréznek tollat ad kezébe, hogy vízióit megrögzítse, ami Greco-nak ecsetjét olyan irreális alakok kompozícióira vezette. Volt neki is egy nagyvilági korszaka, amikor földi ideáloknak áldozott, de aztán egy nagy megtérésen ment keresztül, mint Szent Ágoston és Pascal. Vallomásaiban, ahol Szent Ágoston nyomdokait követi, a magyar léleknek első introspekcióját, önismeretét hagyta ránk. Ez a lélek hajlékony volt mindama gondolatok végiggondolására, amik a Véges és Végtelen körzetében a reformáció és a katolikus fölújulás korát megmozgatták. Rákóczi is vergődött a megoldhatatlan problémák hálójában, de a hit szavával tudott felelni a kétségekre; hánykódott az emberi szabadság és az örök elvégezés szirtjei között, mint Jansenius püspök, de megtért hajójával az engedelmesség révébe.

Azok közé tartozott, akiket a vallási kultúra élménye íróvá tett, akik lírai inspirációt merítettek a hit belső harcaiból. Sokkal számosabban voltak ilyen magyarok, mint amennyire nyilván tartjuk őket, de most ismét aktuálisak lettek, Rákóczival együtt. Vallomásait és misztikus „áhitásait” az európai neolatin irodalom maradandó művei közé kell számítanunk, de még mindig vannak filozófiai-theologiai munkái, amik kiadatlanul hevernek fölsozlatott kolostorok hagyatékában.

Talán most, a fejedelem születésének 250 éves jubileuma alkalmából ezek is napvilágra kerülnek és előttünk lesz. Rákóczi alakja a maga teljességében: a lovasszobrok, a fejedelmi korona és kard mellé odaállíthatjuk emlékjelül az ő spirituális munkáit.

\*

Ezekkel a sorokkal tartottam szükségesnek jellemezni a Rákóczi-kutatás állását a Fejedelem születésének 250. fordulóján, 1926. márc. 27.-én.<sup>1</sup> Azóta alkalmam nyílt újabb tanulmányutat tenni Franciaországban, azzal a céllal, hogy kiegészítsem Rákóczi olvasmányaira, elmélkedő munkáira és vallásos életére vonatkozó eddigi kutatásaimat.<sup>2</sup>

Rövid utam nagyobb eredménnyel végződött, mint remélhettem. A Troyes-i városi könyvtárban és a párisi Bibliothèque Nationale-ban Rákóczi két ismeretlen munkájának három kéziratát, eddig ismert munkáinak öt ismeretlen kéziratát és Rákóczinak egy ismeretlen levelét találtam, ezenkívül még négy kéziratot és két nyomtatványt, amik Rákóczival kapcsolatban vannak. E helyen is köszönetet kell mondanom Lucien Morel-Payen úrnak, a troyesi könyvtár igazgatójának és E. G. Léonard úrnak, a Bibl. Nat. örének, akik kutatásaimban lekötelezőleg támogattak.

A két lelőhely közül a Bibliothèque Nationale kéziratárát már meglehetősen kiaknázták a kutatók. Innen

<sup>1</sup> V. ö. Szegedi Napló 1926. évf. 70. sz.

<sup>2</sup> V. ö. *Magyar janzenisták*, Pécs, Minerva, 1924–25; *II. Rákóczi Ferenc könyvtára*, Budapest, Egyetemi nyomda, 1926; *Rákóczi-émlékek Franciaországban*, különlenyomat a Klebesberg-émlékkönyvből, Bpest, 1925.

adtak ki 1876-ban a *Confessiones* és az *Aspirationes* szövegét, miután az ugyanitt található *Reflexions sur les principes de la vie civile et de la politesse d'un chrétien* c. munka már régebben megjelent a *Testament politique et moral du prince Rakoczi* című gyűjtemény II. kötetében (La Haye, 1751). A kutatás azonban erre a könyvtárra vonatkozólag sem tekinthető lezártnak.

Nagyobb jelentőséggel bír a jövőre nézve Troyes város könyvtára és múzeuma, ahová a francia forradalom idején a fölsozlatott kolostorok gyűjteményeit összehordták. A jelen publikációnak egyik célja az volna, hogy fölhívja történészeink figyelmét Troyes gazdag anyagára. A könyvtár régi nyomtatványtárának katalogusa megjelent több kötetben (*Catalogue de la bibliothèque de la ville de Troyes*). A Troyes-i Rákóczi-kéziratok jegyzékét a franciaországi kéziratgyűjtemények hatalmas nyomtatott katalogusa közli.<sup>3</sup>

Az alábbiakban megkísérlem Rákóczi grosboisi és janzenista kapcsolatainak föltüntetését az új anyag alapján, azután a kiadatlan Rákóczi-művek leírását és ismertetését közlöm, végül pedig Rákóczi munkáinak, kéziratainak és az ezekre vonatkozó XVIII. századi francia irodalomnak és följegyzéseknek bibliográfiáját állítom össze.

## I. GROSBOIS

### A lázongó kamalduliak

Rákóczi a Kamalduli szerzetesek grosboisi kolostorából kettős inspirációval gazdagodva indult Törökországba. Az asztétikus életmódra Szent Romuald remetái között nevelődött. De vitt magával veszedelmeket rejtő ajándékot is: könyvtárát, amely tele volt kárhuzatos janzenista iratokkal és valami predesztinációs szellemet, amely elmélkedő műveire rányomta a bélyeget és pillanatnyira összeütközésbe is hozta őt az Egyházzal.

Hogyan magyarázható, hogy az egyházhű fejedelem eretnokséget tanul a jámbor vezeklők milieujében? A kérdésre könnyű felelni, ha arra gondolunk, hogy a janzenizmus főfészke a Port-Royal-des-Champs kolostor volt, ahol szelíd apácák szegültek ellene a királyi akarat és pápai bulla végrehajtásának. Annnyira ellene szegültek, hogy végül is le kellett rombolni az egész települést, hogy megszűnjön a rebellio vára. De még ez sem pusztította ki a janzenizmust ...

Grosbois-ról, a janzenizmus irodalma alapján<sup>4</sup> eddig annyit mondhattam, hogy egyike volt azon klastromoknak, amelyek vonakodnak elfogadni a janzenizmust kiátkozó *Unigenitus-bullát*. Most a troyesi könyvtár egyik colligatumában<sup>5</sup> egy apró nyomtatványt találtam, amelyből kitűnik, hogy a kamalduli atyák nemcsak hogy testületileg tiltakoztak a bulla recepciója ellen, hanem indokaikat nyilvánosan publikálták is, kétségbe vonva a pápa illetékességét ebben az áldatlan harcban és egy egyetemes zsinat összehívását követelve. A kamalduliak tanubizonyossága a legradikálisabb állásfoglalást jelentette az egyházfő akaratával szemben. Nem csodálhatjuk, hogy Rákóczi – aki még rodostói remeteségébe is Grosbois-ból hozat vezetőt, Mullot abbé-t<sup>6</sup> – a grosboisi janzenista szellem befolyása alá került.

A kamalduliak röpiratának már a címlapja mindent elárul:

*Témoignage des reverends Peres Camaldules de la Congrégation de France, contre la Constitution Unigenitus, et la Signature pure et simple du Formulaire. Où sont contenus divers Actes, par lesquels ces RR. PP. forment Opposition à la Reception de la Constitution Unigenitus, et à la Signature du Fait du Formulaire, et s'unissent en Cause avec Nosseigneurs les Évêques de Senez, de Montpellier, et tous autres qui ont été et seront inquietés sur ce sujet. 1727.*

A tiltakozás (acte d'appel) bevezető sorai a dolog historikumára is fölvilágosítást nyújtanak. BISSY kardinális – aki nemrég értesülhetett a magyar papság pápahűségéről<sup>7</sup>, – levelet intézett J. G. CARBONNIER atyához,<sup>8</sup> a kamalduli kongregáció főnökéhez, amelyben királyi parancsra hivatkozva felfüggeszti a kamalduli tartománygyűlés jogait, mindaddig, amíg valamennyi kamalduli kolostor el nem fogadja az *Unigenitus-bullát*. Erre az intézkedésre az opponálók azzal válaszoltak, hogy kiadták a jelen tiltakozást, amellyel Isten és az egyedül csalhatatlan Egyetemes Egyház oltalma alá helyezik magukat ...: sous la protection de Dieu et de

<sup>3</sup> Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques des départements, II. kötet, Paris, 1855, p. 864–6. Innen irta ki Kont Ignác a troyesi Rákóczi-kéziratok címét (Bibliographie française de la Hongrie, Paris, 1913, p. 290.)

<sup>4</sup> A kamalduliakra von. irodalom bibliográfiáját közli Helyot lexikona (*Dictionnaire des ordres religieux*, publie p. Migne, t. i. Paris, 1847, p. 82); történetüket ismerteti ugyancsak Helyot: *Histoire des ordres monastiques, religieux et militaires*, t. V. Paris, 1718. – Mittarelli nagy munkája (*Annales Camaldulenses*, Venetis 1764, VIII. p. 625.) elítélőleg nyilatkozik a Grosbois-i janzenizmusról.

<sup>5</sup> „Réserve A 4, 99<sup>e</sup> jelz., 34. sz. nyomtatvány.

<sup>6</sup> V. ö. Szekfü Gyula, *A száműzött Rákóczi*, 1913:272.

<sup>7</sup> V. ö. Minerva 1925:42.

<sup>8</sup> Carbonnier neve már ismeretes volt Rákóczival kapcsolatban. Neki küldte R. a *Confessiones* kéziratát, amit ő helyezett el aztán a Saint-Germain-des-Prés könyvtárában, ahonnan a Bibl. Nat.-ba került a kódex (Mss. lat. 13628, a fol. 1. bejegyzése szerint).

l'Eglise Universelle *Seule Infaillible*.<sup>9</sup>

Az appelláció ezután megszövegezi a grosboisi remeték hitvallását a pápai bulla ügyében. Határozatuk lényegi és formai okokból egyképen visszautasítja a pápa beavatkozását az isteni kegyelem mineműsége fölötti vitába:

Nous soussignez Religieux de l'Ordre des Camaldules de France d'emeurans à present dans l'Hermitage de Saint Jean-Baptiste de Grosbois Diocese de Paris, après avoir lû et étudié *en la presence de Dieu* avec l'attention dont nous sommes capables, et exempts de toute prevention da Bulle *Unigenitus* de nôtre Saint Pere le Pape Clement XI en datte du 8 Septembre mil sept cens treize, nous avons reconnu que *ladite Bulle est entierement insoutenable soit dans le fond, soit dans la forme*.

Ezt a hivatalos jellegű formulárét hosszabb magyarázkodás követi. Kitészik belőle, hogy Grosbois érzelmileg is erősen beleélte magát a *gratia efficax* misztériumába ... A pápa a vallás alapvető tételeit semmisíti meg: az Isten iránt való szeretetet! Korlátokat szab a mindenhatóságnak, midőn tagadja az eleve elrendelő praedestinatio-t. Fölforgatja a penitenciatartás szentségére vonatkozó hagyományos szabályokat. Megfosztja a keresztényeket a Szentírás olvasásának jogától. Kárhözatra veti a Szentírás és a szenthagyomány számos kitételét és helyükre olyan kifejezéseket substituíál, amik nyilvánvalóan favorizálnak veszedelmes és újkeletű véleményeket. Exkommunikálja a Szentatyák szószserinti citátumait ...<sup>10</sup>

Súlyos szavak, amik visszahullanak a vádlók fejére is. És még megtévezve azzal a protestáns kijelentéssel, hogy evangéliumi *szabadságot* (saintes libertés) követelnek a maguk számára.

A formális kifogások között legerősebb az, hogy meg sem hallgatták az ő ellenvéleményüket. Persze nem is a pápa vagy a király a hibás. A baj igazi, titkos szerzőit munkájukon lehet fölismerni, mint gyümölcséről a fát ... Megnevezni azért mégsem merik a Jézus-Társaság tagjait.

Az érvek kimerültével aztán érzelemkeltő húrokat kezdenek pengetni a darócruhás barátok. Előjönnek a remeték – írja a röpirat – tiltakozni, valamint egykor Szent Antal odaállott a császár elé ... Ez már több volt a puritánság és lelkiismereti szabadság gyakorlásánál: nyilvánvaló, hogy aktív részt kívánnak venni a pápaság-jezsuitizmus és a gall nemzeti egyház közötti kontroverziában, még pedig a szabad akarat korlátozóinak oldalán. Mert ha ők, akik lemondtak a világi hiúságokról, akik nem remélnek semmit a földi javakból és nem félnek semmi rossztól, ha ők is hallgatnak, ki merné akkor szavát fölemelni az isteni mindenhatóság védelmére?<sup>11</sup> És ha nem állanak is ki a nyilvános piacokra, legalább a magányosság mélyéből hallassék a szavuk. Onnan nyilatkoztatják ki, hogy semmi szín alatt nem fogadják el a pápai *Constitutio-t*<sup>12</sup> és csatlakoznak ahhoz az Appellatiohoz, amelyben Mirepoix, Senez, Montpellier és Boulogne püspökei az 1717. és 1720. évek folyamán egy egyetemes concilium összehívását követelték ... Aláírva – a kath. egyházúség jegyében – Theodor; Ouvray, Rousseau, Alard, Bouc!!ult, Eustache, Pion, Guilour, de la Roque és Boucheret atyák által, jóváhagyva le Maire, Pouillet, Drouard, Gallot és Berrard atyáktól.

Világos és félrenemérthető, kemény beszéd ez: ha Rákóczi ilyen békételenek között élt Grosboisban és CARBONNIER házfőnök, valamint MULLOT abbé ilyen mozgalmakról informáltak, akkor nem is csoda, hogy a perai jezsuiták haeresist szimatoltak a rodostói magyar hitközség áhítatos gyülekezései mögött.

(Folyt. köv.)

(Szeged)

Zolnai Béla

<sup>9</sup> Aláhuzva az eredetiben.

<sup>10</sup> ... elle [= a Bulla] tend à anéantir les grandes maximes de la Religion, et même *le premier et le plus grand des commandemens*, qui est celui de l'amour de Dieu; qu' elle nous paroît donner atteinte et mettre des bornes à la *Souveraine puissance*, ébranler les fondemens du mystere de la predestination, détruire *l'efficacité de la grace*, anéantir le mystere de Jesus-Christ, donnant le même privilège à la loi ancienne qu' elle *renverse toutes les règles* établies par la Tradition pour l'administration du Sacrement de Penitence, ôte aux Chrétiens le droit qu' ils ont de lire les Saintes Écritures, condamne plusieurs expressions de l' Écriture Sainte et de la Tradition, introduit à leur place un langage qui favorise manifestement des opinions dangeureuses et de nouvelle datte enveloppe dans la condamnation quelques passages tirés mot pour mot des Écrits des Saints Peres ... [i. m., 3. l., az aláhuzások az eredetiben is megvannak.]

<sup>11</sup> ... si des gens qui font profession particuliere de renoncer au monde, de n'y craindre, ny esperer rien, se taisent, qui osera seulement ouvrir la bouche? [I. m., 4. l.]

<sup>12</sup> Si nous n' avons pas le courage de nous faire entendre dans les Places publiques, au moins parlons et faisons entendre nôtre Solitude ... Nous déclarons ... que nous n' acceptons en aucune maniere la Constitution ...